

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Волкової Олени Олегівни
«Копінг-поведінка моряків в умовах невизначеності та ризику»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 053 Психологія
у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дисертаційного дослідження Волкової О.О. зумовлена тим, що останні роки українське суспільство зазнає впливу різних стресових факторів, які стають предметом поглиблених досліджень в галузі психології. Останнім часом країна стикається з низкою складних подій, що створюють хронічний стрес та викликають загрозу психічному та фізичному здоров'ю населення. Спочатку пандемія COVID-19, потім російська збройна агресія проти України суттєво змінили звичний ритм життя населення, а також соціальні та економічні проблеми, що ставлять під загрозу стабільність і благополуччя громадян. Війна прийшла в дім і душу кожного жителя України. Війна всередині всіх нас: на лінії фронту вона фізична, поза ним – вона психологічна. Що змінилось найбільше у психологічному плані? Ми зіштовхнулись, перш за все, з такими викликами: некерованість ситуацією, невизначеність, невідомість, невпевненість у своїй безпеці та безпеці близьких людей, несвобода. Всі ці «не» здатні серйозно зіпсувати життя будь-якій людині. Усі ці фактори накладаються один на одного, створюючи складну ситуацію, в якій особистість змушена шукати шляхи адаптації та ресурси для подолання хронічного стресу. У той час, коли виконання завдань у мореплавстві в умовах невизначеності та ризику ставить високі вимоги до моряків, саме стресові ситуації, пов'язані зі специфікою їх професійної діяльності, впливають на їх психічне здоров'я та психологічне благополуччя. Ці стрес-фактори можна класифікувати на соціальні, професійні, особистісні та непередбачувані травмуючі події. Під впливом хронічного стресу моряки можуть стати більш вразливими до виникнення психічних розладів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація Волкової О.О. витримана з високим ступенем наукової ваги, що підтверджується ретельним обґрунтуванням наукових положень і висновків. Авторка логічно виділяє об'єкт, предмет, мету дослідження, а також завдання роботи. Методи, які використовувала дослідниця, обґрунтовані відповідно до поставлених завдань і

сприяють їхньому системному вирішенню. Отримання достовірних та надійних результатів, забезпечується за рахунок ретельного теоретичного обґрунтування, аналізу актуалізованої у дослідженні проблематики, широкого використання джерельної бази та різноманітних методів дослідження. Також важливим є репрезентативність вибірки досліджуваних та використання різних теоретичних підходів до аналізу отриманих даних. Список використаних джерел містить солідну кількість як класичних, так і актуальних праць, тоді як авторський аналіз цих праць та зроблені висновки свідчать про ретельне та рефлексивне опрацювання цих джерел, якісню бібліографічну роботу.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження. Теоретичне значення проведеного дослідження полягає у більш глибокому розумінні об'єктивних та суб'єктивних чинників, які визначають умови невизначеності та ризику у мореплаванні. Дослідження розширило уявлення про найбільш поширені фактори, що впливають на здатність моряків адаптуватися до стресових ситуацій, зокрема на зовнішні природні, внутрішні (ментальні) та зовнішні соціальні чинники. Зовнішні природні чинники охоплюють різноманітність фізичних впливів, а саме це: електромагнітне випромінювання, гідродинамічні шоки та погодні умови. Внутрішні фактори включають режим дня, психічний стан, а також можливість виникнення таких психічних розладів, як алкогольна та інші види залежностей. Зовнішні соціальні чинники охоплюють умови праці, соціальні контакти та інші аспекти у професійній діяльності моряків. Представлене дослідження сприятиме розробці більш ефективних психокорекційних програм та тренінгів, які будуть спрямовані на розвиток здорових, тобто більш ефективних стратегій копінг-поведінки в умовах невизначеності та ризику. Крім того, була розроблена та емпірично верифікована системна модель, яка описує детермінацію та реалізацію копінг-поведінки моряків в умовах невизначеності та ризику. Практичні психологи можуть використовувати результати для проведення діагностичної та психокорекційної роботи, а також для психологічного консультування та соціальної підтримки моряків при адаптації до умов невизначеності та ризику.

Наукова новизна дисертаційного дослідження є вагомою. Отримані результати дослідження є значимими завдяки наступним аспектам: вперше було визначено та проаналізовано копінг-поведінку моряків в умовах невизначеності та ризику, що надало можливість логічного та обґрунтованого розуміння цього явища; наукові терміни, такі як "копінг-поведінка", "здорова копінг-поведінка", та "нездорова копінг-поведінка", були систематизовані та уточнені, розглянуті з позицій саноцентричного підходу; розроблена системна модель, що описує фактори, які впливають на копінг-поведінку моряків,

включаючи їхній психологічний та фізичний стан, соціальне середовище та інші досліджувані аспекти. Окрім цього, досліджено структурні особливості соціальних чинників, які впливають на формування копінг-поведінки моряків, звертаючи увагу на вікові та соціальні контексти. Виявлено, що моряки офіцерського складу мають більш інтегровані професійно-етичні орієнтації порівняно з молодшим та середнім персоналом. Продемонстровано, що бажання відповідати високим вимогам суспільства може призвести до емоційного вигорання, а орієнтація на духовний розвиток сприяє подоланню стресових ситуацій в умовах невизначеності та ризику. Показано, що актуалізована у досліджуваних потреба у навчанні є ключовою характеристикою організаційного середовища моряків та служить їм ресурсом до саморозвитку.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження Волкової О.О. оприлюднені належним чином. Загалом опубліковано 11 публікацій, серед них 3 одноосібні статті у наукових фахових виданнях ДАК МОН України, 1 стаття у закордонному виданні з психології, 1 стаття у журналі Scopus та 1 монографія. Додатково авторкою підготовлені 5 тез на науково-практичних конференціях, що відповідає усім вимогам до апробації результатів дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Дисертація є структурованою та складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та списку використаних джерел (загалом це 228 джерел, з них 129 джерел іноземними мовами). Слід відзначити, що дисертаційне дослідження Волкової О.О. впроваджене у багатьох курсах («Психодіагностика», «Диференціальна психологія», «Клінічна психологія», «Експериментальна психологія», «Психологія стресу, копінг-поведінки та здоров'я особистості», «Патопсихологія», «Методологія та організація наукових досліджень») Одеського національного університету імені І.І. Мечникова та у професійній діяльності різних центрів роботи із досліджуванним контингентом. Загальна оцінка роботи визначає її чіткість та цілісність, починаючи з етапу створення дизайну дослідження до реалізації, відбору та обґрунтування теоретичних та емпіричних методів дослідження і формулювання висновків.

Вступ та усі розділи роботи відповідають усім вимогам, у вступі визначено об'єкт і предмет дослідження, мету та завдання, обґрунтовано теоретико-методологічні основи та наукову новизну дослідження, значення результатів та їх впровадження у практичну діяльність як науковців так й викладачів й практикуючих психологів.

Поставлені завдання роботи реалізовано належним чином. Проаналізовано та оцінено сучасний стан досліджень копінг-поведінки особистості моряка в

психології. Окрім цього, визначено методологічні принципи вивчення копінг-поведінки як системних чинників діяльності моряків та обґрунтовано системна модель їх детермінації та реалізації. Важливим, з нашої точки зору є обґрунтування психодіагностичного інструментарію для емпіричної верифікації розробленої системної моделі дослідження. Було проаналізовано вплив соціально-психологічних чинників на копінг-поведінку моряків в умовах невизначеності та ризику, досліджено особистісні особливості копінг-поведінки моряків в умовах невизначеності та ризику та верифіковано системну модель копінг-поведінки моряків в умовах невизначеності та ризику.

У першому розділі визначено, що копінг-поведінка моряків в умовах невизначеності та ризику має вирішальне значення для успішного здійснення їх професійної діяльності. Зважаючи на унікальність цієї сфери професійної діяльності, важливо акцентувати увагу на розробці психокорекційних програм та тренінгів для соціальної підтримки моряків, які допоможуть їм ефективно долати виклики та ризики сьогодення, які додатково виникають у процесі їх професійної діяльності.

У другому розділі були визначені методологічні принципи дослідження копінг-поведінки як складової професійної діяльності особистості моряків. Також була розроблена системна модель, що описує її детермінацію та реалізацію та обґрунтований психодіагностичний інструментарій для її емпіричної верифікації. Системна модель емпіричного дослідження копінг-поведінки особистості моряка в умовах невизначеності та ризику була визначена як модель детермінації та реалізації копінг-поведінки та включає в себе чітко визначені автором дисертаційної роботи підсистеми.

У третьому розділі виконано аналіз впливу соціально-психологічних чинників на копінг-поведінку моряків в умовах невизначеності та ризику, за допомогою групування чинників на внутрішні та зовнішні. Також визначено особистісні особливості копінг-поведінки моряків в умовах невизначеності та ризику та проведено емпіричну верифікацію теоретичної моделі за допомогою наступних статистичних методів – шляхових регресійних діаграм та структурного моделювання для кожної з підсистем розробленої теоретичної моделі дослідження.

Дисертаційна робота Волкової О.О. є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Очевидний великий науковий потенціал дисертаційної роботи та її актуальність для вітчизняної психологічної науки примушують висувати до неї високі вимоги, що, своєю чергою, призводить до постановня деяких зауважень та побажань:

1. У дизайн дослідження можна було включити групу, яка б складалася з респондентів іншого подібного роду занять, що пов'язані із роботою в умовах підвищеної небезпеки, хронічного стресу та ризику для життя та групу контролю із неспорідненим родом занять. Таким чином, у Розділі 3.2 можна було б здійснити більш цікаві пошуки міжгрупових розбіжностей та застосувати статистичні методи факторизації даних.
2. Нововведена автором дисертаційного дослідження термінологія «здорової» та «нездорової» копінг-поведінки потребує більш детального теоретичного обґрунтування та теоретичного аналізу споріднених досліджуваних конструктів у сучасних наукових публікаціях.
3. Зважаючи на основні висновки, яких вдалося дійти у роботі щодо рівня стресу, було б виправданим у одному із підрозділів емпіричної частини приділити увагу аналізу саме специфічного статусу стресу та впливу рівня стресу на копінг-поведінку. Окрім цього, підкріпити це посиланнями на подібні дослідження науковців, підтвердивши актуалізацію вибору саме такого кута зору на проблематику взаємозалежності рівня стресу, копінг-поведінки та психофізіологічних (або інших) параметрів та побудувати каузальну модель на базі цієї позиції.

Варто зауважити, що висловлені зауваження, хоч і стосуються важливих нюансів роботи, не є настільки критичними, щоби поставити під сумнів актуальність та якість виконаного дисертаційного дослідження Олени Олегівни Волкової.

Висновок про відповідність дисертації вимогам. Отже, дисертаційна робота Волкової Олени Олегівни «Копінг-поведінка моряків в умовах невизначеності та ризику» є цілісною, структурованою, належним чином оформленою, актуальною, має теоретичну та практичну наукову новизну та повністю відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах). Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341 Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим

Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а його авторка – Волкова О.О. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
декан факультету психології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

І.В. Данилюк

